

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПРОГРАМИ

Розробник: Волощук І. С., доктор педагогічних наук, доцент

Київ
2019

Запровадження ОНП із спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» зі спеціалізацією «Освіта та розвиток обдарованої особистості» в Інституті обдарованої дитини НАПН України обумовлене гострою нестачею фахівців у галузі дослідження освітніх проблем обдарованих дітей та молоді, потребою кадрового забезпечення ефективної діяльності Інституту, підготовки фахівців для роботи у системі МАН України, у закладах середньої спеціалізованої освіти наукового спрямування та науково-педагогічних працівників з перспективою розгортання ними досліджень з зазначеної тематики у закладах вищої освіти.

ОНП складається з освітньої і наукової складових. Зміст освітньої складової охоплює проблеми, що пов'язані з підготовкою аспірантів до виконання наукових досліджень у галузі освіти та розвитку обдарованої особистості від дошкільного віку до зрілості, а також навчання і виховання обдарованих дітей і молоді. Зміст наукової складової визначається індивідуальним планом наукової роботи здобувача вищої освіти на освітньо-науковому рівні та реалізується в процесі його наукового дослідження на основі здобутих знань та умінь у процесі реалізації освітньої складової.

Предметною областю зазначеної ОНП є: компаративістика у галузі освіти і розвитку обдарованої особистості, навчання і виховання обдарованої особистості, креативний розвиток обдарованої особистості, теорія та історія діагностики обдарованості, підготовка педагогічних кадрів до роботи з обдарованими дітьми, інформаційне середовище для інтелектуального становлення обдарованих індивідів, нормативно-законодавче забезпечення і управління освітніми проектами з підтримки обдарованих дітей і молоді.

Метою ОНП є підготовка фахівців вищої кваліфікації зі спеціальності «Освітні, педагогічні науки» спеціалізації «Освіта та розвиток обдарованої особистості», здатних розв'язувати поставленні перед ними наукові задачі, виконувати власно сплановані наукові дослідження, керувати кваліфікаційними науковими дослідженнями на усіх рівнях вищої освіти, ефективно вирішувати поточні проблеми, що супроводжують освітній процес у вищій школі та закладах середньої спеціалізованої освіти наукового спрямування.

Реалізація ОНП сприяє розв'язанню її слухачами теоретичних і практичних проблем у галузі їхньої професійної діяльності, їхній ефективній участі у комплексних наукових дослідженнях, розробленні і впровадженні програм інноваційного розвитку, робить їх конкурентоздатними і підвищує їхній пріоритет при працевлаштуванні.

У розподілі змісту освітньої складової ОНП за групами компонент та циклами підготовки враховано вимоги Ліцензійних умов, наявний досвід запровадження ОНП і ОП, особливості предметної галузі, а також вимоги роботодавців до теоретичної і практичної підготовки фахівців з даної спеціальності і спеціалізації та особистісних якостей випускників. Як наслідок, було прийнято рішення на суто практичну підготовку аспірантів відвести 15% від їхнього загального навчального навантаження. Решту бюджету навчального часу розділити порівну між загальною і професійною підготовкою аспірантів. У такому ж співвідношенні поділено навчальне навантаження з кожної дисципліни між аудиторною і самостійною роботою аспірантів. У поділі аудиторного навчального часу на лекційні та семінарські (практичні) заняття єдиного підходу стосовно усіх дисциплін використовувати не доцільно, оскільки у прийнятті рішення домінуючим чинником має слугувати їх специфіка, яку потрібно враховувати розробникам робочих навчальних програм.

У процесі розроблення ОНП, зокрема її навчального плану, враховано вимоги Національної рамки кваліфікацій (НРК) щодо опанування аспірантами концептуальними та методологічними знаннями з дослідження освітніх проблем, формування у них умінь, необхідних для розв'язання

значущих проблем у галузі навчання, виховання і розвитку обдарованої особистості, розширення та переорієнтації ними вже існуючих наукових знань і педагогічної практики.

Як наслідок, ОНП передбачається оволодіння аспірантами компетентностями, пов'язаними з формуванням наукового світогляду, професійної етики, розширенням і поглибленням базових знань та умінь з педагогіки вищої школи, застосуванням інформаційних технологій у науковій і педагогічній діяльності, управлінням науковими проектами на різних освітніх рівнях, формуванням умінь ефективно працювати у науковому колективі та спілкуватися з науковою спільнотою, підготовкою пропозицій щодо виконання наукових досліджень і соціально-педагогічних проектів, реєстрацією прав інтелектуальної власності, формуванням мовних компетентностей, необхідних для представлення та обговорення результатів своєї наукової роботи державною та іноземною мовою в усній і письмовій формі, а також для роботи з іншомовними науковими текстами з проблеми дослідження та участі у міжнародних наукових форумах і проектах. Зазначене вище підкріплюється націленістю ОНП на формування у слухачів наполегливості, розвиток у них потреби у саморозвитку, усвідомлення ними соціальної відповідальності за опубліковані результати, прийняті рішення та якість надання освітніх послуг.

З врахуванням зазначеного, змістове наповнення ОНП потрібно орієнтувати на здобуття докторами філософії теоретичних знань і формування практичних умінь, достатніх для виконання завдань, поставлених науковим керівником дисертаційного дослідження, продукування ідей власного наукового дослідження, його планування, виконання, опрацювання одержаних даних, оформлення узагальнених результатів, їх опублікування та презентації з дотриманням при цьому академічної доброчесності, а також на підготовку випускників до педагогічної діяльності у закладах освіти різного рівня.

У практичній площині при розробленні робочих навчальних програм необхідно передбачити опанування аспірантами: методами опрацювання документальних джерел, опитування, тестування і кількісного вимірювання величин; методиками визначення якісної протяжності і кількісного значення типових характеристик і об'єктів педагогічного дослідження, описової і вивідної статистик, використанням технічних засобів у дослідженні освітніх проблем; технологіями планування і виконання (якісного, констатувального, кореляційного і експериментального) досліджень та інтерпретацією їх результатів, застосуванням раціональних та оптимальних експериментальних планів; використанням методів і прийомів ефективного навчання і виховання обдарованих дошкільників, учнів середньої та студентів вищої школи.

Парадигмальною основою реалізації ОНП є поміщення аспірантів і кожного з них зокрема з його здібностями та інтересами у центр освітнього процесу і наукової діяльності. Зазначені параметри мають відобразитися у диференціації змісту навчальних завдань і наукових задач, формах і методах навчання аспірантів у цілому та реалізації індивідуального підходу до кожного аспіранта при цьому. В освітньому процесі викладачі повинні керуватися принципом оптимального співвідношення обсягу засвоєних знань та об'єму тих знань, які аспіранти можуть творчо застосувати. При цьому здібності кожного аспіранта у повному обсязі враховуються у процесі індивідуалізації пропонованих їм для розв'язання задач на практичних заняттях. Освітні інтереси аспірантів загалом потрібно брати до уваги у процесі оновлення змісту навчальних дисциплін та розроблення тематики науково-методологічних семінарів для них. Останнє є також одним із шляхів врахування наукових інтересів аспірантів. При виборі теми дисертаційного дослідження аспіранта за основу потрібно брати в першу чергу зміст його дослідницької пропозиції. Після цього підбирається

науковий підрозділ, тематика досліджень якого найтісніше корелює з науковими інтересами аспіранта, і лише після цього зміст дослідницької пропозиції проектується на проблемне поле досліджень наукового підрозділу, в якому виконуватиметься дослідження.

Оновлення змісту освітніх компонентів ОНП регламентується наказом Інституту «Про оновлення змісту освітніх компонентів ОНП». Згідно зазначеного наказу, особи, залучені до освітнього процесу у межах ОНП, зобов'язані по завершенні викладання навчальної дисципліни проаналізувати її зміст з погляду відповідності новітнім досягненням у галузі, інтересу аспірантів до окремих питань змісту та ефективності його засвоєння. За результатами такого аналізу до змісту навчальної дисципліни вносяться відповідні зміни. Навчальна програма дисципліни з оновленим змістом затверджується на засіданні Вченої ради Інституту в установленому порядку.

Оскільки організація освітньої і наукової діяльності в Інституті регламентується принципами академічної свободи, то всім учасникам освітнього і наукового процесу дозволяється повна свобода у проведенні наукових досліджень і використанні їх результатів, прагненні пізнати істину, поширенні знань та інформації, яка реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом. При цьому забороняється як привід для дисциплінарних заходів використання публічних заяв, проголошених як всередині, так і за межами Інституту. Згідно із зазначеним, в організації навчання аспірантів доречно практикувати лекції-диспути, які передбачають почергове висвітлення питань змісту лекції та їх активне, без жодних обмежень, обговорення. У повному обсязі аспіранти зможуть реалізувати гарантовану їм академічну свободу, користуючись під час семінарських занять можливістю не тільки вільно висловлювати свою думку, не думаючи про її популярність, а й ставити запитання, не переймаючись їх зручністю для викладача. До аспірантів важливо також донести, що вони як вільні у поширенні результатів наукових досліджень, навіть якщо вони суперечать результатам, отриманих визнаними авторитетами, чи офіційній освітній політиці, так і відповідальні за їх наукові та соціальні наслідки.

Розробники ОНП виходили з того, що наукова діяльність аспірантів не обмежується виконанням ними дисертаційних досліджень, оскільки в окремих випадках вона органічно вплітається в освітній процес. Зазначене означає, що розробники робочих навчальних програм передбачають підготовку аспірантами презентації за результатами аналізу шляхів розв'язання проблемного поля однієї з тем навчальної програми дисципліни. Засоби розв'язання проблемного поля іншої теми навчальної програми з цієї ж дисципліни вони реферують. Обравши ще іншу тему навчальної програми з цієї ж дисципліни, вони пропонують методи розв'язання її проблемного поля у формі есе. Врешті, аспіранти залучаються до науково-практичних конференцій і семінарів, де вони доповідають про одержані наукові результати (у першому випадку) і пропонують шляхи їх практичного використання, виступаючи перед аудиторією педагогів (у другому випадку). І відповідальність за ефективність такого залучення несуть наукові керівники дисертаційних досліджень та керівники наукових підрозділів, в яких виконують свої дослідження аспіранти.

При цьому слід пам'ятати, що ніщо так дієво не мотивує аспіранта до наполегливої навчальної і наукової діяльності як особистий приклад викладача, наукового керівника дисертаційного дослідження, наукових працівників структурного підрозділу Інституту, в якому виконується дослідження аспіранта. Мова тут іде про активну участь перелічених категорій осіб у виконанні наукових досліджень чи дослідницьких проектів, публікуванні одержаних результатів у формі монографій, навчальних чи методичних посібників, науково-методичних статей у

педагогічній періодиці тощо, налагодження наукових контактів з науковою спільнотою в Україні та поза її межами.

Розробники ОНП далекі від думки, щоб пропонувати власний методичний інструментарій досягнення перелічених в ОНП її цілей. Водночас вони переконані в тому, що загальний характер освітнього процесу викладачі зможуть збагнути, ознайомившись з ілюстративними прикладами. Зокрема під час навчання аспіранти на наведених викладачами прикладах мають переконатися у важливості розуміння впливу наукових результатів у суспільному, економічному і соціальному контексті. У процесі презентації одержаних результатів у науковому середовищі (що переважно здійснюється на засіданні наукового підрозділу, в якому виконується дослідження) у них потрібно розвивати здатність критично їх оцінювати та захищати прийняті рішення стосовно вибору базових атрибутів дослідження. Для виходу із наявними знаннями та здобутими результатами на широкий загал (як правило, це науково-методологічні та методичні семінари) в аспірантів потрібно формувати вміння з трансферу набутих знань та одержаних результатів. З метою розвитку в аспірантів здатності ефективно індивідуально працювати у складі команди їх потрібно залучати до виконання разових доручень у науковому підрозділі, в якому вони виконують власне дослідження.

Сприяння форм і методів навчання досягненню програмних його результатів, на думку розробників ОНП, доцільно проілюструвати на прикладі виховання в аспірантів наполегливості, розвитку аналітичного мислення і здібності синтезувати, формування здатності до автономної і командної роботи, вміння ефективно спілкуватися, розвитку здібностей інтегрувати знання з інших дисциплін. Зокрема, для формування наполегливості серед іншого варто розбивати складну задачу на частини і заохочувати аспіранта рухатися поступово, крок за кроком до отримання кінцевого розв'язку. Для розвитку аналітичного мислення і здібності синтезувати доцільно привчати аспірантів ділити ціле на частини, використовуючи різні одиниці поділу, і складати з утворених частин різні цілі об'єкти. З метою формування здатності ефективно автономно працювати у команді варто використовувати комплексні завдання з поділом їх на частини для розв'язання учасниками команди. Щоб виробити в аспірантів вміння ефективно спілкуватися із спільнотою та громадськістю, їх потрібно якомога частіше залучати до презентації власних результатів та обговорення результатів колег. Для розвитку здібностей інтегрувати знання з інших дисциплін ефективним є залучення аспірантів до розв'язання проблем, які знаходяться у пограничній області декількох суміжних (на перших порах) дисциплін.

Проведення контрольних заходів в процесі реалізації ОНП регулюється Положенням про порядок оцінювання результатів освітньої діяльності здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в Інституті обдарованої дитини НАПН України. Щоб у повному обсязі реалізувати ідеї, закладені у зазначеному Положенні, розробники робочих навчальних програм з усіх дисциплін навчального плану зобов'язані проводити тестування знань аспірантів з кожної теми навчальної програми, складання ними заліку або іспиту, підготовку аспірантами презентації, реферату та есе з однієї (але відповідно різних) теми навчальної програми. При цьому, якщо сумарний бал, отриманий аспірантом за результатами тестування з усіх тем, разом з балами, отриманими за результатами оцінювання презентації, реферату та есе, виявиться не меншим за мінімально необхідний (прийнятий у світовій практиці), то аспіранту зараховується вивчення навчальної дисципліни. Якщо набраний сумарний бал менший за мінімально необхідний, то по завершенню вивчення дисципліни аспірант атестується з тих позицій, з яких він не набрав мінімально необхідний бал. По досягненні мінімально необхідного балу вивчення дисципліни зараховується. Якщо сумарний бал після

повторної атестації не підвищується до рівня мінімально необхідного, аспірант відраховується з аспірантури. У випадку проведення іспиту з дисципліни зарахування її вивчення є необхідною умовою для допуску аспіранта до його складання. Якщо за результатами складання іспиту аспірант отримує «незадовільно», то йому у сесійний період надається можливість повторно скласти іспит. У випадку повторного отримання незадовільної оцінки аспірант відраховується з аспірантури. Запитання тестів та іспиту мають спрямовуватися на перевірку знань аспірантів як одного з компонентів програмних результатів ОНП. Завдання практичного характеру, які потрібно виносити на іспит, дозволяють перевірити програмні уміння, передбачені ОНП. При цьому рівень сформованості окремих компетентностей (за вибором викладача) доцільно відстежувати у процесі оцінювання презентацій, рефератів та есе. У повному обсязі програмні результати, інтегральна, базові та спеціальні компетентності, обстежуються за допомогою підсумкового тестування, яке проводиться у 8 семестрі. Використання універсальної шкали, на яку проєктуються бали з перерахованих вище позицій, а також результати оцінювання наукової складової виконання ОНП (з присвоєнням їм різних вагових коефіцієнтів), є інтегральним засобом оцінювання досягнення аспірантом програмних результатів навчання.

Аспіранти у сесійний період в установленому порядку можуть скористатися правом оскарження результатів оцінювання їхніх навчальних досягнень. У такому разі проводиться додаткова атестація їхніх навчальних досягнень тим же екзаменатором та іншим його асистентом (у випадку іспиту).

Об'єктивність екзаменаторів забезпечується вимогою використання у тестах закритих запитань, відсутністю комплексних запитань та конкретністю запитань (на які даються конкретні відповіді), які поміщаються в екзаменаційні білети, чітко прописаними критеріями переведення кількісних показників у якісні оцінки і навпаки.

Загалом освітній процес в Інституті і керівництво науковою діяльністю аспірантів здійснюються на засадах демократизму, доброзичливості, поважного ставлення до інтересів і потреб аспірантів, готовності викладачів та керівників дисертаційними роботами допомогти аспірантам у вирішенні будь-яких їхніх академічних і наукових проблем. Зокрема, аспірантам потрібно надати можливість очно чи дистанційно ставити запитання і оперативно отримувати на них відповіді від викладачів і наукових керівників. Аспірантів потрібно залучати до засідань відповідних наукових підрозділів, де вони можуть вільно заявляти про свої інтереси і потреби і очікувати на колегіальні позитивні рішення.

Викладачі і наукові керівники дисертаційних досліджень зобов'язані у постійному доступі поміщати матеріали з актуальних проблем обдарованості, методології їх дослідження та отриманих власних результатів. При цьому на них покладається відповідальність за культивування у середовищі аспірантів принципів академічної та наукової доброчесності. У випадку виявлення порушення зазначених принципів аспірант отримує зауваження з боку викладачів чи наукових керівників дисертаційними дослідженнями, піддається повторній атестації чи бере на себе обов'язок ліквідувати плагіат та допущені огріхи у підготовленій ним науковій продукції.